

CONDIȚIILE DE VALIDITATE ALE CONSIMȚĂMÂNTULUI CONFORM NOULUI COD CIVIL

Claudiu-Florin BAN

Title: *Validity Conditions of Consent According to the New Civil Code*

Abstract: *There is no doubt that consent must meet certain conditions to be in the legal act. These qualities or traits of consent will condition the faculty to produce legal effects. Consequently, consent will have to meet certain criteria or possess certain qualities and to be able to lead to legal consequences. Therefore, consent must be free and conscious, to be inspired by the intention to produce legal effects as consent is required to be externalized in order to deserve its name.*

Keywords: *Consent, civil code, Romania*

Este neîndoielnic faptul că consimțământul trebuie să întrunească anumite condiții pentru a fi în prezența unui act juridic. Aceste însușiri ori trăsături ale consimțământului vor condiționa facultatea acestuia de a produce efecte juridice. În consecință, consimțământul va trebui să corespundă unor criterii sau să dețină anumite calități de fapt, pentru a fi capabil să conducă la efecte juridice. Așadar, consimțământul trebuie să fie liber și conștient, să fie însuflețit de intenția de a produce efecte juridice, după cum consimțământul este necesar să fie exteriorizat pentru a-și merita numele.

De altfel, art. 1204 din Codul Civil 2009, care împreună cu art. 1205 normează valabilitatea consimțământului, exprimă sintetic condițiile de valabilitate ale consimțământului astfel: *"Consimțământul părților trebuie să fie serios, liber și exprimat în cunoștință de cauză."*

Așadar, consimțământul solicitat pentru încheierea unui contract trebuie să posede măcar patru calități:

- Să fie serios, adică bazat pe voința de a încheia contractul;
- Să fie exprimat în deplină libertate a voinței de a se angaja contractual;
- Să fie un consimțământ exteriorizat.

Pentru a fi sigur de calitatea consimțământului, Codul civil 2009 prevede
măsurile curative și măsurile preventive¹.

Măsurile curative sunt menite să lipsească de efecte juridice actul încheiat în temeiul unui consimțământ defectuos, necorespunzător din punct de vedere calitativ. Exemple în această direcție sunt consimțămintele persoanelor incapabile să înțeleagă urmările angajamentului contractual ori consimțămintele lovite de vicii de eroare, dol ori de violență².

Astăzi, măsurile curative și-au pierdut eficacitatea în mare măsură datorită societății de consum iar fenomenul contractual de masă a dictat normarea unor
măsurile profilactice în vederea protecției consumatorului, precum informarea și timpul de gândire precum și de răzgândire³.

1. Consimțământul să fie serios

Prin această sintagmă legiuitorul a dorit să transmită faptul că acesta trebuie să fie animat de intenția de a produce efecte juridice. Această problemă este resorbită de cauza actului juridic, iar cercetarea tehnică a acesteia face obiectul unui alt studiu. În ciuda acestei situații, este firesc și logic să amintim aici despre intenția consimțământului, pentru că cauza actului juridic împreună cu consimțământul formează voința juridică generatoare de efecte de drept. Însă, acum ne interesează ideea ca voința internă exteriorizată prin consimțământ să fie însuflețită de intenția de a se lega juridic, de scopul ca exteriorizarea voinței interne să producă efecte de drept, adică raporturi juridice. Așadar, ne aflăm în prezența unei asemenea intenții atunci când suntem în tratative pentru a achiziționa un automobil. În cazul acesta, se urmărește ca în schimbul unei sume de bani să se obțină proprietatea unui bun

mobil, acesta fiind autoturismul. Cumpărătorul e animat de intenția de a deveni titularul unui drept real (proprietatea autoturismului), dar și de aceea de a fi debitorul vânzătorului, pentru creanța – preț. Aceste drepturi subiective (reale și de creanță) prezintă o circumstanță juridică concretă, care dacă nu se va clarifica de la sine, prin executarea voluntară a obligațiilor asumate de către fiecare dintre părțile contractante, oricare dintre

¹ I. Turcu, *-Noul Cod civil, Legea nr. 287-2009, Cartea V, Despre obligatii (art. 1164 – 1649), Comentarii si explicatii*, Ed. C.H.Beck, Bucuresti, 2011, p. 209.

² *Ibidem*, p.209.

³ *Ibidem*, p. 209.

ele va putea apela la justiție pentru a-l constrânge pe celălalt să-și țină cuvântul dat⁴.

În cazul în care intenția juridică lipsește, efectul va fi nulitatea absolută a actului juridic. Intenția de a se lega juridic lipsește în cazul în care cel care își exteriorizează consimțământul o face în sau din joacă (*jocandi causa*). Spre exemplu, în mod nesperios o persoană poate promite vânzarea unui autoturism, dacă în urma unui meci de fotbal, echipa favorită va pierde. Aceeași este situația atunci când voința este exprimată din curtoazie, complezență sau prietenie. În toate aceste situații se urmărește tihna morală care nu însuflețește juridic voința exprimată. Legăturile de prietenie ori cele de bună – cuviință ne pot stimula să promitem un cadou, un serviciu sau chiar vinderea unui bun, fără ca vreunul dintre destinatarii propunerii să creadă în temeinicia propunerii, ci pentru că împrejurările de fapt o cer sau o impun cum este cazul unei sărbători sau aniversări apropiate – pentru cadouri; un serviciu de remediere a unui bun care tocmai s-a defectat în prezența noastră; înstrăinarea unui bun către un amic care își dorește foarte mult un bun asemănător sau identic.⁵

Voința juridică lipsește și în cazul în care aceasta este afectată de o condiție suspensivă potestativă din partea celui care se obligă (art. 1403 in C. civil 2009/art.

1010 in C. civil de la 1864). În această circumstanță, se amână *sine die* luarea unei decizii juridice, care atârână exclusiv de voința celui care face oferta de a contracta, încât este indiscutabil că în speță nu este un act juridic, ci o vorbă de șezătoare. Dacă o persoană promite să vândă, să spunem, un bun al său atunci când se va hotărî să o facă nu suntem în situația unui angajament juridic, ci a unui simplu enunț, fără efecte juridice proprii⁶.

Tot lipsa unei voințe juridice este și rezerva mintală (*reservatio mentalis*). ” *Există rezervă mintală atunci când autorul actului face o declarație pur aparentă de voință cu intenția reală de a nu voi ceea ce a exprimat ostensibil. Dacă cel căruia îi este adresată această declarație știe că autorul actului și-a manifestat voința pe care nu o are în realitate, actul este lovit de nulitate absolută, deoarece lipsește intenția de a produce efecte juridice*”⁷. Altfel spus, rezerva mintală implică ca oferta de a încheia un contract să fie făcută sub condiția ca acesta să nu producă efecte juridice, iar această condiție să fi fost cunoscută de către destinatarul ofertei. Dacă

⁴ I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *Introducere în Dreptul civil*, Ed. Hamangiu, București, 2013., p. 428.

⁵ *Ibidem.*, p. 428.

⁶ *Ibidem.*, p. 428.

⁷ D. Cosma, *op. cit.*, p. 120, *apud* I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 428.

destinatarii ofertei nu cunoaște rezerva mintală, nu suntem în situația unei *reservatio mentalis*, ci într-o circumstanță obișnuită de formare a actului juridic. Altă rezolvare ar compromite siguranța circuitului civil, prin faptul că contractele ar fi revocabile în orice moment după dorința fiecăruia, ceea ce în mod clar ar duce la o mare dezordine juridică. O mostră de rezervă mintală poate fi împrejurarea în care o persoană promite să achite un preț sensibil mai mare, cu scopul de a elimina doar un posibil cumpărător, nedorit de către ofertantul vânzător, dacă acesta din urmă știe de intenția supralicitorului și dorește înlăturarea cumpărătorului nedorit⁸.

2. **Consimțământul trebuie să fie liber și conștient**

Întreaga teorie a autonomiei de voință se întemeiază pe conceptul că voința va produce efecte juridice doar dacă provine de la o persoană liberă, care își exprimă consimțământul în cunoștință de cauză. În cazul actului civil, prin libertatea persoanei trebuie înțeleasă facultatea de a alege între mai multe variante de acțiune juridică. În discuție este un soi de liber arbitru juridic, care îngăduie fiecăruia dintre noi să selecteze un anumit comportament prin încheierea sau nu a unei anumite operațiuni juridice. Ideea de alegere este fundamentală, fiindcă doar o voință care are o asemenea capacitate este considerată ca fiind autonomă și în consecință este producătoare de efecte juridice. Libertatea voinței interne nu este decât o urmare a libertății contractuale, însă spre deosebire de aceasta, care este o situație de drept, libertatea voinței este o situație de fapt. Mai mult, libertatea voinței interne are mai multe aplicații și efecte, care se înscriu pe alte coordonate decât cele ale libertății contractuale⁹.

Libertatea consimțământului înlătură ideea de forță, după cum cuprinde ideea de conștient. Este mai mult o chestiune pedagogică de a despărți libertatea consimțământului de caracterul său conștient, deoarece doar o voință conștientă poate să-și pună întrebarea dacă este sau nu liberă. De fapt, tandemul liber – conștient nu poate fi rupt, decât într-o ipoteză didactică, în scopul de a găsi unele detalii specifice. În acest sens, libertatea nu poate coexista cu forța sau cu impunerea din afara a unei atitudini. Dacă

⁸ Rezerva mintală nu trebuie confundată cu simulația. În cazul celei din urmă există o ipocrizie juridică de necontestat. Simulanții sunt înțeleși pentru a minți pe ceilalți prin intermediul aparenței actului ostensibil, însă actul secret va produce efecte între ei. În cazul rezervei mintale nu este vorba despre complicitate și nici de act juridic valid, ci de o simplă stare de fapt, materializată în faptul că unul dintre contractanți nu are de gând să se angajeze juridic, aspect cunoscut și de către celălalt "cocontractant".

⁹ I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 426.

o persoană va fi constrânsă moral sau fizic să încheie sau nu un contract, consimțământul său nu este liber, putându-se pune în discuție violența, cu efectul alterării consimțământului. Libertatea consimțământului se neantizează dacă cel care încheie actul e indus în eroare de către cocontractant ori se găsește în eroare cu privire la actul juridic sau anumite componente ale acestuia, situații în care discutăm fie despre lipsa consimțământului, sancționată cu nulitatea absolută, fie despre alterarea ei, sancționată cu nulitatea relativă. De regulă, mecanismele viciilor de consimțământ au ca țel asigurarea caracterului liber și conștient al voinței juridice, motiv pentru care acestea vor fi disecate la momentul potrivit¹⁰.

Voința juridică trebuie să fie conștientă de sine și de lucrurile înconjurătoare, fiind un proces care se încheie cu o hotărâre exteriorizată și anume consimțământul. Din această cauză, voința juridică e organic legată de discernământ prin două parâme. Prima este o problemă de drept și se raportează la capacitatea de a încheia acte juridice, acesta fiind un domeniu exclusiv al legiuitorului, care întemeiază capacitatea juridică pe prezumția că de la o anumită vârstă cu toții avem discernământul faptelor noastre. A doua este o chestiune de fapt care se referă la problema dacă în concret o anumită persoană are puterea de a înțelege ce se întâmplă cu ea însăși. Ca regulă generală, capacitatea juridică presupune că o persoană are discernământ, altfel spus, are capacitatea naturală de a înțelege lucrurile. În anumite cazuri, această concomitență de capacitate juridică și naturală poate să nu existe. Așadar, o persoană deși este juridic capabilă, poate fi incapabilă natural să-și dea seama de faptele sale și de urmările acestora, situație în care îi lipsește discernământul. Alte exemple de incapacitate naturală sunt starea de somnambulism, de ebrietate, de furie irațională dusă la extrem ori de boală mintală, toate conducând la lipsa sau la compromiterea juridică a consimțământului, în sensul în care acesta nu mai este nici conștient și astfel, nici liber. Lipsa discernământului este un caz de nulitate relativă, pentru că instanțele¹¹ o asimilau cu un viciu de consimțământ¹², înainte de intrarea în vigoare a Noului Cod civil, în lipsa unui text de lege expres. În prezent, în art. 1205 din NCC¹³ se arată în mod

¹⁰ *Ibidem*, p. 426.

¹¹ ICCJ dec. civ. nr. 3255/2005, BJ, 2005, p. 324.

¹² I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 427.

¹³ Art. 1205 alin.(1) NCC – „Este anulabil contractul încheiat de o persoană care, la momentul încheierii acestuia, se afla, fie și numai vremelnic, într-o stare care o pune în neputință de a-și da seama de urmările faptei sale”.

expres ca lipsa discernământului atrage nulitatea relativă a actului juridic încheiat în aceste condiții.

Voința și implicit consimțământul trebuie să fie conștiente de miza juridică a operațiunii juridice *in concreto*, să o pătrundă și să-i prevadă urmările juridice. Omul, ca ființă înzestrată cu rațiune, este posesorul unei voințe conștiente de sine, care preface actul juridic într-unul de previziune și organizare a viitorului său. Aceasta nu semnifică însă că o persoană trebuie să fi socotit și înțeles complet toate circumstanțele și efectele unui act juridic. Voința poate fi considerată conștientă la momentul în care persoana a înțeles exact esențialul operațiunii juridice¹⁴.

Voința este conștientă de sine și de celelalte lucruri nu doar dacă este capabilă natural, biologic ori rațional de a deosebi faptele, ci ea și în consecință și voința exteriorizată deci consimțământul trebuie să fie informată. Absența informațiilor sau informațiile eronate vor conduce la luarea unor hotărâri greșite, care vor fi în contradicție cu interesele, nevoile sau principiile persoanei care își exteriorizează voința într-un anumit sens juridic. Pentru acest motiv, pe lângă capacitatea naturală de a lua decizia, voința mai necesită să fim și în cunoștință de cauză. Dacă o persoană nu are date sau informații suficiente pentru a putea fi considerată că este în cunoștință de cauză, fie pentru că nu i se livrează informațiile de care are nevoie pentru a lua o decizie, fie pentru că i se furnizează informații eronate ori își face o imagine greșită asupra realității, voința juridică nu va putea fi considerată ca liberă și conștientă. Urmările juridice ale acestor împrejurări sunt distincte și vor putea fi cercetate fie ca vicii de consimțământ, fie ca lipsa totală a consimțământului¹⁵.

Pentru anumite acte juridice, nu este îndeajuns ca consimțământul să fie liber și conștient, ci mai trebuie ca acesta să fie și actual. Este situația căsătoriei, de exemplu. În această împrejurare, viitorii soți vor trebui să-și exprime consimțământul actualizat la momentul oficierei căsătoriei, chiar dacă între aceștia au existat promisiuni dinainte de căsătorie. Contemporaneitatea consimțământului este solicitată în special pentru actele juridice nepatrimoniale și pentru cele care au un caracter evident *intuitu personae*. Însă nici contractele propriu-zise nu pot fi excluse cu totul din sfera actualității consimțământului. Astfel, această ipostază este evidențiată de repetarea voinței în cazul actelor autentice, încheiate în fața notarului, pentru contracte precum donația, ipoteca sau testamentul autentic. În aceste

¹⁴ I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 427.

¹⁵ I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 427.

situații, o simplă promisiune de a săvârși una dintre operațiunile juridice indicate nu valorează juridic consimțământ¹⁶.

3. Consimțământul trebuie să fie exteriorizat

Voința este nevoie să fie exprimată pentru a fi făcută cunoscută de către ceilalți, pentru că altminteri ea riscă să rămână în forul interior al persoanei, având în vedere faptul că este un proces strict psihologic și neputând interesa astfel decât pe cel care o gândește. Actul juridic nu este altceva decât voința *in actu*, adică exhibată, manifestată spre exteriorul persoanei căreia îi aparține, devenind astfel un fapt ce poate fi sesizat și de către alții. Altminteri, nici nu am putea să vorbim despre act, despre o acțiune omenească, despre o manifestare a unei activități mentale, ci ori despre un proces exclusiv psihologic, fie despre o simplă posibilitate. Din această cauză, exteriorizarea voinței juridice se numește consimțământ, pentru a întări și pe această cale, distincția care există între voința *in actu* și cea latentă, nemanifestată¹⁷.

Modalitățile de manifestare ale voinței nu sunt decât anvelopele pe care le îmbracă consimțământul. Iar dacă acesta este exprimarea voinței interne, atunci ar fi normal ca exprimarea să se facă în mod limpede și categoric, adică expres. Aceasta nu exclude și exprimarea implicită, care s-ar înțelege de la sine, adică tacită. Modalitatea firească și curentă, care constituie regula în materie, este consimțământul exprimat expres. Această formă de exprimare se realizează de obicei prin cuvinte, pronunțate și/sau scrise, care cuprind ideile fundamentale ale voinței interne. Pentru actele solemne, forma categorică de expresie a voinței juridice ține de esența acestei categorii de acte, care este incompatibilă total cu manifestarea tacită a voinței. În sensul celor exprimate, trebuie să spunem că o căsătorie nu poate fi încheiată decât prin manifestarea voinței în fața ofițerului de stare civilă, răspunzându-se cu¹⁸ ”da”, de către fiecare dintre viitorii soți, la întrebarea ofițerului de stare civilă dacă sunt de acord să se căsătorească. Nu are valoare juridică de consimțământ la căsătorie un răspuns implicit, expresii precum ”ba da!”, tăcerea sau niște gesturi aprobatoare. În toate aceste situații, lipsa manifestării clare a consimțământului este penalizată cu nulitatea absolută a căsătoriei. Aceeași situație o regăsim la testament, care fiind un act solemn, nu poate fi făcut decât prin exprimarea consimțământului în scris. Testamentul verbal sau nuncupativ este nul

¹⁶ *Ibidem*, p. 427.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Surdo-mușii vor face totuși semne, traduse de cineva care cunoaște limbajul acestora.

absolut, acesta nefiind recunoscut juridic în dreptul civil român. În consecință, exprimarea verbală chiar foarte neechivocă¹⁹ a voinței testatorului nu va avea nicio valoare juridică.

Exprimarea verbală și scrisă sunt îndeletniciri caracteristice oamenilor și ele ar fi necesar să rezume atât forma de manifestare a voinței, cât și concepția că voința expres exprimată nu este ambiguă. Din nefericire situația nu este aceasta întotdeauna deoarece pe de o parte actele consensuale sunt, abstract vorbind, compatibile cu orice formă de expresie a consimțământului²⁰ iar pe de altă parte, formularea expresă nu îndepărtează întotdeauna echivocul. Risipirea echivocului și îndoielii exprimării consimțământului alcătuiește obiectul interpretării actelor juridice²¹ care nu interesează aici.

Prin urmare, dacă actele solemne trebuie să îmbrace doar anumite forme de manifestare a voinței, actele consensuale, care reprezintă regula, sunt teoretic compatibile cu orice formă de manifestare a voinței juridice. Bineînțeles că pentru actele consensuale, consimțământul se va exterioriza prin cuvinte, rostite sau scrise. Ca o excepție, este posibil ca un astfel de act să fie încheiat și prin alte forme de manifestare a voinței, precum semnele, gesturile sau chiar tăcerea²².

Deseori se apelează la simple gesturi care concretizează voința de a încheia un anumit contract. Faptul de a te pune la o masă la o terasă, de a face semn unui taxi sau de a te urca într-unul, succedat de acțiuni ale celuilalt (chelnerul servește consumația solicitată, taximetristul pune în mișcare automobilul), sunt indicii de acceptare a ofertei de contractare, având ca efect încheierea contractului dorit (de prestări de servicii, de transport). În fapt, sunt acțiuni care întruchipează în mod tăcut oferta de a contracta, care se întâlnesc cu acțiuni implicite de acceptare a ofertei. În exemplele de mai sus, faptul că o terasă este deschisă publicului ori că taxiurile sunt staționate în parcare poate fi perceput ca o ofertă tacită de a

¹⁹ Și chiar probată incontestabil prin înregistrări audio – video. Pentru practica judiciară în materie de formă a testamentului, v. M.D. Bocșan – *Practică testamentară. Jurisprudență română 1865 –2002*, Ed. Rosetti, București, 2003, *apud* I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 429.

²⁰ Această compatibilitate este urmarea libertății contractuale. Mai mult, uneori legea civilă instituie prezumții, care pot fi interpretate ca valorificând un consimțământ prin tăcere (*e.g.* tacita reconducțiune a locațiunii) sau legea stabilește reguli de la care se poate deroga doar prin exprimarea unui consimțământ expres (*e.g.* regula divizibilității obligațiilor civile cf. art. 1445 C. civ. 2009/art. 1041 C. civ. de la 1864).

²¹ Articolele 1266-1269 C. civil 2009/ art. 977-985 C. civ. de la 1864.

²² I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 430.

contracta, iar așezarea la masă, respectiv urcarea în taxi pot fi interpretate ca gesturi de acceptare tacită a ofertei.

Legea civilă abordează în unele cazuri manifestarea tacită a voinței juridice ca o urmare a unor acțiuni care nu ar fi fost realizate decât dacă există concret aspirația de a încheia un anumit act juridic. Altfel spus, întreaga conduită a persoanei, în anumite circumstanțe date, poate să evoce că acea persoană a exprimat un consimțământ juridic. Astfel, art. 1110 alin. (1) și (2) din Codul civil 2009/art. 689 C. civ. de la 1864 ne spune că acceptarea succesiunii este tacită atunci când eredele face un act pe care n-ar putea să-l facă decât în calitatea sa de erede, și care lasă a se presupune neapărat intenția sa de acceptare. Actul juridic al acceptării tacite a succesiunii decurge, așadar, dintr-un comportament al persoanei din care rezultă evident intenția sa de a fi considerată juridic ca acceptant al moștenirii și nu dintr-o afirmație explicită în acest sens, moment în care, categoric, că s-ar pune problema unei acceptări exprese²³.

Tacita reconducțiune²⁴ sau relocațiune este un alt exemplu de consimțământ implicit. Codul civil promovează soluția ca în cazul expirării unui contract de locațiune, ”locatarul continuă să dețină bunul și să își îndeplinească obligațiile fără vreo împotrivire din partea locatorului, se consideră încheiată o nouă locațiune, în condițiile celei vechi, inclusiv în privința garanțiilor”. (cf. art. 1810 alin. (1) din Codul civil 2009), pe o perioadă însă nedeterminată. Concluzionând, intenția de a prelungi efectele contractului de locațiune este prezumată dintr-o conduită suficient de expresivă a părților locațiunii.

Ca varietate a manifestării implicite a voinței juridice, încheierea tacită a contractelor pune problema puterii juridice de principiu a tăcerii propriu – zise. Așadar, este sigur că cine tace consimte²⁵? Indiscutabil, aici ar fi necesar să găsim o regulă generală, iar nu să studiem diversele situații în care tăcerea valorează consimțământ. Aceasta deoarece tăcerea poate fi apreciată în anumite circumstanțe speciale, ca o modalitate de repetare a unui consimțământ anterior exprimat limpede, după cum poate fi percepută ca o componentă care se adaugă altor împrejurări din care se poate deduce consimțământul. În prima situație, putem să dăm exemplul clauzelor de prelungire a unui contract ajuns la termen, după care părțile nu mai spun nimic, iar această tăcere expresivă poate fi tălmăcită în sensul prorogării convenționale a contractului. În cel de-al doilea caz, putem oferi exemplul

²³ I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 430.

²⁴ ICCJ dec. com. nr. 1948/2005, BJ, 2005, p. 682.

²⁵ *Qui tacit consentire videtur?*

acceptării tacite a moștenirii, unde tăcerea nu are valoare în sine, ci se adaugă sugestiv altor fapte din care reiese intenția de acceptare a succesiunii²⁶.

Regula este că tăcerea în sine nu valorează consimțământ. Tăcerea nu este capabilă principial să valoreze nimic în legătură cu actul juridic, ci numai prin excepție, deoarece ea este contrariul consimțământului. Consimțământul este o dezvăluire a voinței juridice, o recunoaștere sau o destăinuire a intenției juridice de a produce efecte juridice, iar toate acestea sunt contradictorii tăcerii, care este o absență, un refuz de manifestare ori o neglijență a manifestării în exterior a gândurilor, a voinței, până la urmă. Însă, după modelului lui "tace și face", deci o tăcere expresivă, în anumite condiții, poate fi în unele cazuri considerată chiar consimțământ²⁷.

²⁶ I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 430.

²⁷ *Ibidem*, p. 430.